

BOG'CHA YOSHIDA BILISH JARAYONLARI TARAQQIYOTI

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti**Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi***Xasanova Madina****Beknazarova Shahzoda**

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiyada bilish jarayonlarining tasnifi va ularning maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarda namoyon bo'lish shartlari nazariy tahlillar asosida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: bilish, sezgi, idrok, bola, o'yin, psixika, faoliyat akseleratsiya.

Maktabgacha ta'lim davri inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biridir. Bu davrda bola nafaqat jismoniy, balki psixik va aqliy jihatdan ham jadal rivojlanadi. Bilish jarayonlari - bu bolaning atrof-muhitni idrok etishi, uni anglab yetishi, eslab qolishi, fikr yuritishi va tasavvur qilish jarayonidir. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi, ya'ni 3-7 yosh bolalarda bilish jarayonining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, ularning rivojlantirishda pedagogik yondashuvlarning o'rni yoritiladi. *Bilish jarayonlarining mazmuni va ahamiyati.* Bilish jarayonlari-psixologiyada idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi aqliy faoliyatning majmuasi sifatida qaraladi. Ushbu jarayonlar bolada tug'ma holda mavjud bo'lib ular ijtimoiy muhit va tarbiya ta'sirida rivojlanib boradi. Maktabgacha yoshda bilish jarayonlarining shakllanishi bola shaxsining rivojlanishida asosiy omil hisoblanadi. *Idrok va diqqat rivoji.* Idrok - bu tashqi olamdagi narsalarni sezgi a'zolari orqali qavul qilish jarayoni. Maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok vizual ko'rish eshitish va kinestetik harakat shakllarda namoyon bo'ladi. 3-4 yoshli bolalarda idrok bir tomonlama bo'lsa (masalan, faqat rangga e'tibor qaratish), 5-6 yoshga kelib murakkab xossalarga shakl, hajm, fazoviy joylashuviga e'tibor qaratish qobiliyati shakllanadi. L.S.Vigotskiy ta'kidlashicha bola xotirasining rivojlanishida nutiqning osishi juda kata ahamiyatga ega. Bu davrda bola narsa va xodisalarni faqat bevosita korish orqali emas balki shu narsa va xodisalarning

nomlari orqali ham idrok qila oladigan boladi. Bundan tashqari kattalardan sorab bilish olish eshitish orqali ham xotiralarni boyitadi. Bolalarda sozlarning manosidga tushinib eslab qolish ham juda erta rivojlana boshlaydi. Masalan, ilk bolalaik davridagi bolalar ozlari yoqtirgan xikoyalarni manosiga tola tushngan holda eslab qoladilar. Bu xikoyalardagi ayrim qaxramonlarni sevadilar, bazilarni yomon koradilar. Umuman, xikoyalarning mazmuni boshqalarga tasir qilib, ularda malum tuygu xissiyotni uygotadi, bu esa bolalarda xikoyaning mazmunini tushuniotganliklaridan dark beradi. Ilk bolalik davrida bolalarda datlab ixtiyorsiz esda oilb qolish va ixtiyorsiz esga tushirsh vujudga keladi. Diqqat esa bolaning ongini muayyan obyektga yo'naltirish va uni bir muddat ushlab turish qobiliyatidir. Boshlang'ich maktabgacha yoshda 3-4 yoshli bolalar e'tibori beqaror va ixtiyorsiz bo'lsa, katta guruhga kelib 6-7 yoshli bo'lganda u asta-sekin ixtiyoriy xususiyat kasb etadi. Bu esa bola o'z faoliyatini ongli tarzda boshqarishni o'rganayotganidan dalolat beradi. *Xotiraning shakllanishi.* Maktabgacha yoshdagi bolalarda xotiraning dastlabki shakllari- mexanik xotira ustunlik qiladi. Bola she'rlarni, tez aytishni yoki multfilm dialoglarini eslab qoladi, biroq mazmuniy tahlil qilishga qiynaladi. 5-6 yoshlardan boshlab bola ma'lumotlarni mantiqiy bog'lash, voqealar ketma-ketligini eslab qolish va ularni qayta tiklash qobiliyatiga ega bo'la boshlaydi.

Psixolog L.S. Vigotskiy ta'kidlaganidek, bola xotirasi nutq bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli bolaning eslab qolish qobiliyatini rivojlantirishda og'zaki topshiriqlar, hikoya qilish, savol-javob metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi. *Tafakkur va mantiqiy fikrlashning taraqqiyoti.* Tafakkur-bilish jarayonining eng yuqori bosqichidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur dastlab predmetli amaliy xarakterga ega bo'lib, bola narsalarni o'zaro taqqoslash, guruhlash, ketma-ketlikka solish orqali fikrlashni boshlaydi. 5-7 yosh oralig'ida esa mantiqiy munosabatlarni anglash, muammoli vaziyatlarga yechim topishga harakat qilish ko'nikmalari paydo bo'ladi. O'yin faoliyati- bolalarning tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy vositadir. Konstruktorlar, mantiqiy jumboqlar, taqqoslash va tahlil qilishga yo'naltirilgan didaktik o'yinlar orqali bolaning fikrlash doirasi kengayadi. *Tasavvur va ijodkorlikning namoyon bo'lishi.* Bog'cha yoshidagi bolalarda tasavvur kuchli

rivojlangan bo'lad. Bu ularning o'yinlarda, chizgan rasmlarida, hikoya tuzishlarida yaqqol ko'rinadi. Tasavvur bolaning ijodiy salohiyatini shakllantiradi, unga yangi g'oyalar ishlab chiqish va notanish vaziyatlarga moslashish imkonini beradi. A.N.Leontev va boshqa olimlarning fikricha, tasavvur bolaning o'z-o'zini ifoda etishida, o'z dunyoqarashini namoyon qilishida asosiy vositadir. *Pedagogik yondashuv va metodlar*. Bilish jarayonlarini rivojlantirishda quyidagi pedagogik usullar yuqori samara beradi.

Didaktik o'yinlar-bolaning idroki , tafakkuri va e'tiborini faollishtiradi. Suhbat va savol-javob - og'zaki fikrlash va mantiqiy xotirani rivojlantiradi. Tasviriy san'at mashg'ulotlarini tasavvur va ijodkorlikni qo'llab- quvvatlaydi. Rivojlantiruvchi muhit yaratish- rang-barang, qiziqarli va interaktiv muhit orqali bilish faoliyati rag'batlantiradi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayonlari- idrok, e'tibor, xotira, tafakkur va tasavvur jadal va bosqichma-bosqich rivojlanadi. Bu jarayonda tarbiyachining metodik yondashuvi, ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi va bolaning faol ishtiroki hal qiluvchi rol o'ynaydi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim muhitida bila maktabga tayyor, intellektual jihatdan rivojlangan va mustaqil fikrlay oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Satarov E.N.Alimov X."Bolalarning xotirasini rivojlantirish usullari"-T 2003.
2. Elkonin, D. B.Bolalik va bilish rivojlanishi. — Moskva: Pedagogika nashriyoti
3. G'oziyev E."Umumiy psixologiyasi"-T.O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati 2010.
4. Hasanboyeva, O.Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2006-yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi "Ilk qadam" o'quv-metodik majmuasi. — Toshkent: NMIU (Nashriyot-matbaa ijodiy uyi), 2018-yil.
6. L.S.Vygotskiy-"mantiqiy fikrlash va nutq".1982
- 7.Yo'ldoshiv Q.X."Umumiy psixologiya" Toshkent , O'zbekiston ,2018.